

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

**Said Nuri Akgündüz, *Hayreddin Er-Remli'nin Fetvaları*
*-el-Fetâva'l-Hayriyye'nin Biçim ve İçerik İncelemesi-***

Ankara: Fecr Yayınları, 2017, 160 sayfa.

Ahmet Faruk ÇELİK*

Fetva, Osmanlı'da şeyhülislamlık makamı bünyesinde resmi bir müessese haline gelmiştir. Şeyhülislam, devletten ve yerel halktan gelen sorulara Osmanlı'nın başkentinde cevap verirken diğer şehirlerde yaşayan müftüler de kendilerine sorulan meseleler hakkında fetva vermeye devam etmişlerdir. Şeyhülislam fetvaları genellikle fetva kâtipleri tarafından mecmualar halinde bir araya getirilmiştir. Yerelde fetva veren müftülerin fetvalarının çok azı günümüze ulaşmıştır. Hayatının büyük çoğunluğunu Filistin'in Remle şehrinde geçiren Hayreddin er-Remli'nin fetvaları da günümüze ulaşan nadir fetva mecmualarındandır. Remli, devlette herhangi bir resmi görevi bulunmamasına rağmen yaşadığı dönemde gerek kadılar gerekse diğer müftüler tarafından kendisine fetva sorulan yetkin, mezhep fakihleri arasında otorite sayılan bir âlimdir. Şeyhülislam Minkârizâde Yahya Efendi'nin Remli'ye yazılı surette bir soru göndermesi ve cevaplamasını istemesi onun otoritesinin İstanbul'daki resmi makamlarca dahi kabul edildiğini göstermektedir. Hayreddin er-Remli'ye sorulan fetvalar *el-Fetâva'l-Hayriyye* isimli Arapça fetva mecmuasında bir araya getirilmiştir. Remli'nin fetvalarını derleyen İbrahim b. Süleyman el-Cînîni (ö. 1108/1696), eserin mukaddimesinde Hayreddin er-Remli'ye sorulan bütün soruları esere dâhil etmediğini, bunlar arasından o dönemde çok karşılaşılan fakat fetva kitaplarında cevaplarına az rastlanan meseleleri seçerek bu mecmuayı oluşturduğunu söylemektedir.

el-Fetâva'l-Hayriyye özellikle Batılı literatürde bugüne kadar birçok çalışmaya konu olmuştur. Said Nuri Akgündüz'ün *Hayreddin er-Remli'nin Fetvaları -el-Fetâva'l-Hayriyye'nin Biçim ve İçerik İncelemesi-* isimli çalışmasına kadar Türkçe literatürde müstakil olarak bu fetva mecmuasını inceleyen herhangi bir çalışma bulunmamaktaydı. Akgündüz'ün kitabıyla birlikte Türkçe literatürdeki bu eksikliğin giderilmesi noktasında önemli bir adım atılmış oldu. *Fetâva'l-Hayriyye*, yazıldığı bölge ve dönem ile sahip olduğu içerik açısından fetva mecmuaları arasında önemli bir yere sahip olduğu için Akgündüz'ün Remli'nin fetvalarını biçim ve içerik açısından incelediği bu eser, Türkçe literatürde önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Anabilim Dalı, ahmet.faruk@marmara.edu.tr,
Orcid No: 0000-0001-5745-9101

Hayreddin er-Remlî'nin Fetvaları bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Müellif giriş bölümünde çalışmanın amacına, kaynaklarına, *Fetâvâ'l-Hayriyye* ile ilgili literatüre ve Hayreddin er-Remlî'nin hayatı ve eserlerine yer vermiştir. İlk bölümde fetva mecmuasının genel özellikleri ele alınmıştır. İkinci bölümde Hayreddin er-Remlî'nin fetva usulü ve fetvalarında kullandığı kaynaklar incelenmiştir. Son bölümde ise *el-Fetâvâ'l-Hayriyye*'nin muhteva incelemesi yapılmıştır.

Birinci bölümde yazar, *el-Fetâvâ'l-Hayriyye*'nin genel özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Müellif burada eserin derleniş süreci ve günümüze intikali, hangi bölümlerden oluştuğu, dil ve üslubu; fetvalardaki soru ve cevap şekilleri gibi fetva mecmuasını tanıtan konulara yer vermektedir. Burada aktarılan bilgi ve değerlendirmelere göre, Hayreddin er-Remlî verdiği fetvalarda doğrudan konuyla ilgili hükümlere yer vermekte, meseleyle ilgili kendisinden önce yazılmış fıkıh kaynaklarındaki görüşleri aktarmakta ve bunlar hakkında bir değerlendirme yaptıktan sonra kendi görüşünü belirtmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümü Hayreddin er-Remlî'nin fetvalarında kullandığı kaynaklar ve fetva usulü hakkındadır. Bu bölümde Remlî'nin fetva verirken müracaat ettiği kaynaklar Kur'an ve Tefsir kaynakları, Sünnet ve Hadis Kitapları, Fıkıh ve Dil ilimleri başlıkları altında incelenmiştir. Remlî'nin fetva verirken ismini zikrettiği fakihler, müracaat ettiği kitaplar ve bu kitapların hangi mezhebe ait olduğuna dair bilgilere yer verilmiştir. Remlî'nin fetva usulü hakkında ve onun kaynaklara müracaat etme biçimi, diğer mezheplere yaptığı referanslar, örf ve müracaat ettiği külli kaideler üzerinden bilgiler verilmiştir. Ayrıca Remlî'nin fetva verirken müracaat ettiği ilkelerin, mezhebin kuvvetli ve ana görüşünü takip etmesi, tekfirden kaçınması ve ihtilafli meselelerde içtihadı açık olduğu bilgisine yer verilmiştir. Bu bölüm XVII. yüzyıl Filistin'inde yaşanan bir müftünün fetva verirken müracaat ettiği kaynakları ve fetva usulünü göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Yazar üçüncü bölümü iki kısma ayırmıştır. Birinci kısımda fetvalara konu olan toplum kesimlerini ele almakta ve bunları Ümera, Ulema, Sûfiler, Bedeviler ve Gayr-i Müslimler başlıkları altında incelemektedir. Bu kısımda zikredilen toplum kesimlerinin hangi tür fetvalara konu olduğuna dair örneklere yer vermektedir. Bedevilerin Müslümanların can ve mal dokunulmazlıklarını ihlal etmeleri ve şer'i hükümlere karşı gelmeleri, bazı peygamber veya veli kabirlerinin başında adak adanması ve rahiplerin yaşadıkları evleri ve manastırlarını tamir etmeleri bu örneklerden bazılarıdır.

Üçüncü bölümün ikinci kısmı "*Fetâvâ'da Çeşitli Konular*" başlığını taşımaktadır. Müellif burada *Fetâvâ'da* yaklaşık 20 farklı kavramın tarifinin yapıldığını söylemekte ve bu kavramların neler olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca ibadetler, aile hukuku, ceza hukuku ve muamele başlıkları altında Remlî'nin fakihliğinin anlaşılmasında önemli gördüğü örnekler üzerinden değerlendirmelerde bulunmaktadır. Mezhep farklılıkları ve kadılar başlığı altında ise Remlî'nin birçok muhtelif mezheplere mensup kadınların verdikleri hükümler arasındaki farklılıklar karşısında insanların ne yapacağına dair sorularına verdiği cevaplara kısaca yer

verilmiştir. Remlî'nin fetvalarında bid'at olarak nitelendirdiği meseleler hakkında da bilgi veren müellif, son olarak fıkıh dışı konular başlığı altında akâid, ahlak ve tarihe ilişkin konuların fıkıhın sahasına girmeyeceğini söylemiş ve *Fetâvâ*'daki bu tür sorular için fikihi olmadığı gibi dinî de olmadığı değerlendirilmesinde bulunmuştur. Ne var ki Remlî'nin akaid, ahlak ve tarihe ilişkin fetvaları hakkında böyle bir değerlendirmede bulunmak isabetli görünmemektedir. Ayrıca tasnifin dini hayat ve dini olmayan hayat gibi bir ayırım üzerinden yürütülmesi, yazarın inceleme konusu yaptığı dönemin dünyasına anakronik bir yaklaşım içerisinde bulunduğunu gösteriyor. Remlî'nin dünyası dinî olan ve dinî olmayan gibi alanlara bölünemeyeceği için bu tür tasniflerin yapılması uygun değildir.

Yazar, sonuç bölümünde eserle ilgili genel değerlendirmelerini özetledikten sonra ekler bölümünde iki önemli tabloya yerlemektedir. Bunlardan birincisi *el-Fetâvâ'l-Hayriyye*'deki Kitap, Bâb, Fasil, Sayfa ve Mesele sayılarını, ikincisi fetva mecmuasında Remlî'nin sıklıkla atıf yaptığı müellif ve eserleri gösteren tablodur.

Türkçe literatürde önemli bir boşluğu doldurmaya aday olması bakımından önem arz eden bu eserin, muhteva ve üslup açısından birtakım kusurlarla malul olduğu görülmektedir. İlk olarak yazarın, eserin giriş kısmında diğer disiplinlerin yöntem ve verilerini kullanacak olsa da meseleye sosyal tarihçi gibi bakmayacağını, araştırmanın İslam hukuku disiplini içerisinde kalmasına özen göstereceğini belirtmesine değinmek gerekir. Eser incelendiğinde yazarın bu yöneme ne kadar sadık kaldığı yahut bunun gerekli ve doğru olup olmadığı tartışmaya açık hale gelmektedir. Mesela onun üçüncü bölümde ele aldığı *el-Fetâvâ'l-Hayriyye*'deki toplum kesimleri konusuna bir fıkıh araştırmacısı olmayan Haim Gerber de çalışmalarında¹ yer vermektedir.

Akgündüz, Remlî'nin eserlerini tanıtırken onun *Cevâbü su'âli Şeyhülislam Yahya Efendi fi mes'ele'ti'l-hilf* isimli eserini 18. sırada zikretmekte ve eser hakkında çok fazla malumat vermemektedir. Burada her ne kadar eserle ilgili daha fazla malumat sahibi olmak isteyenler dipnot gösterilerek yönlendirilse de böyle bir çalışmada ilgili risalenin önemi hakkında daha fazla bilgiye yer verilmesi beklenirdi. Bu risale Remlî'nin şahsiyeti ve kariyeri açısından oldukça önemli bir konuma sahip olduğu için arka planda bırakılması uygun değildir. Zira söz konusu risale Şeyhülislam Minkârizâde Yahya Efendi'nin Remlî'ye sorduğu sorunun cevabı hakkındadır. Şeyhülislamın kenar müftülerine soru sormaları çok yaygın bir durum olmadığı için risale başı başına önem arz eder. Devlette resmi bir vazifesi bulunmadığı halde şeyhülislamın Remlî'ye soru sorması ve bu konu hakkında yapılacak değerlendirmeler Remlî'nin ilmi kişiliğinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Yazar, eserin derlenişi ve günümüze intikalini anlatılırken *Fetâvâ'l-Hayriyye*'nin matbu nüshaları hakkında bilgi vermektedir. Fakat Remlî'nin fetvalarını özel olarak konu edinen bu çalışmada eserin yazma nüshaları hakkında hiçbir malumat bulunmamaktadır. Yazarın

1 Haim Gerber, *Islamic Law And Culture 1600-1840*, Brill, Leiden-Boston-Köln, 1999.

eserinde fetva mecmuasının yazmalarını kullanmaması bir tarafa, bu yazmaların varlığıyla ilgili hiçbir değerlendirmede bulunmaması okuyucuyu bu bilgidен mahrum bırakmaktadır. Eserin yazma nüshalarının mevcut olup olmadığı, varsa hangi kütüphanelerde kaç tane yazma nüshasının bulunduğu gibi soruların cevaplanması, eserin tarihi süreç içerisindeki yerini ve önemini anlamada oldukça önemli ipuçları taşımaktadır.

Eserde, Remlî'nin fetvalarında kullandığı kaynaklar detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Fakat bu kaynaklar hakkında yeterli değerlendirmelerde bulunulmamaktadır. Remlî'nin yaşadığı dönemde Osmanlı âlimlerince müracaat edildiği halde Remlî'nin kaynakları arasında yer almayan fıkıh metinleri de var mıydı? Varsa bunlar nelerdi ve Remlî bu metinlere neden müracaat etmemişti? Yahut Remlî'nin müracaat ettiği fakat dönemin âlimlerinin referansta bulunmadığı kaynaklar var mıdır? Eserde, bu gibi sorulara ve bunlarla ilgili değerlendirmelere rastlanmamaktadır. Hâlbuki Remlî'nin fetvalarını değerlendirmenin esas bir unsuru hiç kuşkusuz onun kaynaklarını değerlendirmek ve tarihi bağlamlarını ortaya koymaktır.

Yazar, eserin ekler bölümünde fetvâ mecmuasında ele alınan konuları, bunların yoğunluklarını, Remlî'nin müracaat ettiği kaynakları ve atıf sıklıklarını gösteren iki önemli tabloya yer vermektedir. Fakat metin içinde bu tablolardaki bulgular herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Oysaki hazırlanan bu tablo hakkında yapılacak değerlendirmeler Remlî'nin kullandığı kaynakların daha iyi anlaşılmasını sağlayabilirdi. Eserde eksikliği hissedilen bir diğer husus ise fetva örneklerine çok az yer verilmesidir. Dil ve üslûbu, kaynakları ve fetva usulü tanıtilen fetva mecmuasından verilecek örnekler okuyucunun fetva mecmuası ile doğrudan karşılaşmasını ve fetvalar hakkında yapılan değerlendirmeleri örnekleriyle birlikte görmesini sağlayacaktır.

Akgündüz'ün bu çalışması, *el-Fetâvâ'l-Hayriyye* hakkında kapsamlı değerlendirmelerde bulunması ve Hayreddin er-Remlî'nin fetvalarını Türkçe olarak ele alan ilk çalışma olması sebebiyle önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca bu eser okuyucuya XVIII. Yüzyıl Osmanlısında Filistin'de fetva veren bir müftünün karşılaştığı meselelerin neler olduğunu, sorulara çözüm ararken hangi kaynaklara referansta bulunduğunu ve toplumda karşılaşılan meseleleri göstermesi açısından da oldukça önemlidir.